

ELEONORA SAPIA-DREWNIAK
Uniwersytet Opolski

DOI: 10.17460/2017.1_2.12

JÓZEF MADEJA (1899–1975)

Źródło: Archiwum Uniwersytetu Opolskiego

Wśród historyków wychowania wywodzących się z opolskiego środowiska naukowego szczególne miejsce zajmuje Józef Madeja, twórca, organizator i pierwszy kierownik Katedry Historii Wychowania w opolskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej. Aktualnie jego osoba jest mało znana młodym historykom wychowania zarówno na Opolszczyźnie, jak i w skali ogólnopolskiej. Jego dokonania naukowe również zostały zapomniane, dlatego też warto przybliżyć zarówno jego bogaty życiorys i osiągnięcia.

Józef Madeja urodził się 5 kwietnia 1899 r. w Opolu w rodzinie mieszanej narodowościowo. Jego ojciec Jan był urzędnikiem pocztowym polskiego pochodzenia, a matka Jadwiga z domu Froehlich była Niemką. Młody Józef od najmłodszych lat swego życia wychowywał się w środowisku dwujęzycznym, gdzie nauczył się szacunku wobec odmiennych narodowości, tworzących w owym czasie społeczność Opola¹. W wieku sześciu lat rozpoczął edukację. Do szkoły podstawowej, a następnie realnej, uczęszczał w swoim rodzinnym mieście. Była to szkoła niemiecka, bowiem wówczas Opole, jak i cała rejencja opolska, stanowiło integralną część państwa pruskiego. Po jej zakończeniu edukację kontynuował w Królewskim Seminarium Nauczycielskim w Pyskowicach koło Gliwic, przygotowującym kadrę pedagogiczną do szkół ludowych. Ukończył ją w 1918 r.² W placówce tej

¹ Archiwum Uniwersytetu Opolskiego (dalej: AUO), sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa J. Madei, własnoręcznie napisany życiorys.

² Tamże.

zarówno program nauczania, jak i metody kształcenia były dostosowane do aktualnego wówczas stanu nauki. Szczególne miejsce w programie zajmowały język niemiecki oraz matematyka. W nauczaniu historii zwracano uwagę na znajomość przeszłości państwa pruskiego i narodu niemieckiego. Ważne było wychowanie estetyczne oraz znajomość muzyki, bowiem każdy adept do zawodu nauczycielskiego powinien był posiadać umiejętność gry chociaż na jednym instrumencie. Poza przedmiotami ogólnymi istotna była znajomość wiedzy pedagogicznej. Zapoznawano uczniów z filozofią, logiką, dydaktyką i historią wychowania. Kształcenie w seminarium odbywało się w duchu religijnym oraz patriotycznym (pruskim)³.

Po pomyślnym zdaniu egzaminów końcowych w seminarium 15 sierpnia 1919 r. rozpoczął swoją pierwszą pracę zawodową „warunkowo”, na stanowisku nauczyciela w niemieckiej szkole powszechnej w Ochodzach na Opolszczyźnie. Pracował też w Szczepanowicach, a potem w Chmielowicach, miejscowościach graniczących obecnie z Opolem. Pełne uprawnienia zawodowe absolwent seminarium nauczycielskiego w Prusach uzyskiwał po odbyciu dwuletniej praktyki dydaktycznej i złożeniu egzaminu kwalifikacyjnego⁴. Był to okres bardzo trudny w historii rejencji opolskiej, bowiem po zakończeniu I wojny światowej i powstaniu niepodległego państwa polskiego jego granica zachodnia nie była ukształtowana, natomiast sama Opolszczyzna nadal pozostawała w obrębie państwa niemieckiego. Sytuację tę miały zmienić powstania śląskie, dzięki którym, poprzez plebiscyt, miano zdecydować o przynależności państwowej regionu. Jego wynik – niekorzystny dla Polaków – spowodował, że Górny Śląsk został podzielony, a Opolszczyzna pozostała w granicach państwa niemieckiego. Deklarujący polskie pochodzenie J. Madeja musiał – ze względów bezpieczeństwa – opuścić swoje rodzinne miasto. Zamieszkał w 1921 r. w Katowicach, gdzie został zatrudniony jako polski nauczyciel. Następnie w latach 1921–1922 pracował w powiecie pszczyńskim w Chełmie Wielkim, a w latach 1922–1926 był pierwszym polskim kierownikiem szkoły powszechnej w Bełku w powiecie rybnickim. Po czteroletniej pracy w tej placówce został zatrudniony w szkole wydziałowej w Katowicach, gdzie był nauczycielem do końca sierpnia 1931 r.⁵

Jego wykształcenie w niemieckim seminarium nauczycielskim było niewystarczające, by mógł nadal pracować w polskim szkolnictwie jako wykwalifikowany nauczyciel. Warunki dopuszczenia do państwowego egzaminu na nauczyciela szkół średnich określało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 października 1924 r. (Dz. U. z 1924 r. Nr 91, poz. 859). Należały do nich: obywatelstwo polskie, nieskazitelność pod względem moralnym, zdatność fizyczna do zawodu nauczycielskiego oraz uznany osobnym rozporządzeniem Ministra WRiOP za uprawniający do zdawania eg-

³ S. Gawlik, *Dzieje kształcenia nauczycieli na Śląsku Opolskim*, Opole 1979, s. 80.

⁴ AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa J. Madei, własnoręcznie napisany życiorys.

⁵ Tamże.

zaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich stopień magistra, uzyskany na wydziale filozoficznym (względnie humanistycznym lub matematyczno-przyrodniczym) jednego z polskich uniwersytetów⁶. J. Madeja podjął więc w 1924 r. studia wyższe w Uniwersytecie Jagiellońskim na Wydziale Filozoficznym⁷. Nie był celującym studentem, gdyż większość to były oceny dobre, a z egzaminu końcowego otrzymał ocenę dostateczną. Zapewne było to efektem konieczności łączenia pracy zawodowej ze studiami i uciążliwymi dojazdami z Katowic do Krakowa. Przygotował pracę magisterską pod kierunkiem Zygmunta Mysłakowskiego pt. *Nauczanie języka na stopniu elementarnym. Studium porównawcze*. Uzyskał tytuł magistra filozofii w zakresie pedagogiki i z pomyślnym wynikiem ukończył studia wyższe 12 grudnia 1930 r.⁸

W trakcie studiów J. Madeja wydał *Czytankę dla dzieci do nauki języka polskiego*⁹, wydrukowaną w Bytomiu w 1929 r. Przeznaczona ona była dla polskich dzieci mieszkających poza granicami Rzeczypospolitej. Jej przygotowanie było efektem doświadczeń J. Madei związanych z wyjazdami w celach naukowo-poznawczych do Europy Zachodniej, gdzie zetknął się z Polonią we Francji, Belgii i w Niemczech. Stwierdził, iż młode pokolenie nie mając możliwości uczenia się w polskiej szkole, zapomniało języka ojczystego, dlatego też *Czytanka...* miała im ułatwić nauczanie się języka ojców. Składała się ona ze skróconej partii elementarzewej, z właściwej czytanki, zasobu wyrazów ułożonego w grupy i z prostej gramatyki. Na powstanie tej pracy wpływ miały również specyficzne śląskie potrzeby regionalne, warunki językowe, kulturalne i gospodarcze tego regionu, który po ponad stuletnim okresie przynależności państwowej do Niemiec znalazł się w granicach państwa polskiego. Madeja rozumiał sytuację ludności polskiej Opolszczyzny, gdyż sam w tym regionie się wychowywał. Młode pokolenie nadal musiało się kształcić w obcojęzycznym szkolnictwie, stąd, chcąc ułatwić pracę pozaszkolną z dziećmi, przygotował ten podręcznik¹⁰.

Podczas trzykrotnych wyjazdów zagranicznych J. Madeja zapoznał się z funkcjonowaniem systemu szkolnego w Czechach, Austrii, stosowaniem metody Owidiusza Decroly'ego w Brukseli, jak również zwiedził zakłady wychowawcze w Szwajcarii. Doświadczenia i spostrzeżenia wyniesione z tych wyjazdów opublikował w postaci artykułów na łamach czasopism regionalnych: „Szkoła Śląska”, „Chowanna” i „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”. Przetłumaczył również na język polski pracę O. Decroly'ego – *Ku odnowie szkoły*¹¹.

⁶ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1960. Podstawowe akty prawne*. Warszawa 1972, s. 156.

⁷ AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa J. Madei.

⁸ Tamże, wniosek o profesurę zwyczajną.

⁹ J. Madeja, *Czytanka dla dzieci do nauki języka polskiego*, cz. 1, Bytom, Wydawnictwo Katolik w Bytomiu, 1929.

¹⁰ Por. E. Sapia-Drewniak, *Józef Madeja – śląski pedagog i historyk oświaty*, w: *Historycy wychowania II Rzeczypospolitej*, red. W. Szulakiewicz, Warszawa 2000, s. 153.

¹¹ O. Decroly, *Ku odnowie szkoły*, Katowice, Wydawnictwo Instytutu Pedagogicznego w Katowicach, 1928.

Zdobyte doświadczenia dydaktyczne, jak również chęć doskonalenia własnego warsztatu pracy spowodowały, iż przystąpił w Krakowie (w październiku 1932 r.) do państwowego egzaminu pedagogicznego dającego pełne uprawnienia do pracy w szkole średniej. Przewodniczącym komisji egzaminacyjnej był Władysław Heinrich, a egzaminatorami Zygmunt Mysłakowski i Stefan Szuman. Egzamin zdał pomyślnie i dzięki temu uzyskał kwalifikacje zawodowe do nauczania pedagogiki i propedeutyki filozofii jako przedmiotów głównych w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich państwowych i prywatnych z polskim językiem wykładowym¹².

Po uzyskaniu dyplomu magistra od września 1931 r. został zatrudniony w Państwowym Seminarium Żeńskim, a od 1932 r. – w seminarium dla wychowawczyń przedszkoli w Mysłowicach, gdzie do 1938 r. uczył przedmiotów pedagogicznych¹³.

Wówczas też podjął decyzję o własnym, dalszym rozwoju naukowym. Rozpoczął badania naukowe, mające być podstawą do przygotowania dysertacji doktorskiej. Po 4-letniej pracy pod kierunkiem naukowym Stefana Szumana przedstawił rozprawę *Psychologiczne badania porównawcze rozwoju językowego 10-letnich dzieci katowickich i krakowskich*, na podstawie której 12 grudnia 1937 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim otrzymał stopień doktora filozofii z zakresu psychologii¹⁴. Zainteresowania dwujęzycznością dzieci kontynuował po uzyskaniu stopnia doktora, rozszerzając ich zakres na tereny mieszane pod względem językowym, m.in. na Belgię i Szwajcarię, gdzie badał to zagadnienie zarówno wśród dzieci, jak i dorosłych.

J. Madeja po uzyskaniu stopnia doktora został etatowym pracownikiem Instytutu Pedagogicznego w Katowicach we wrześniu 1938 r. Powierzono mu prowadzenie wykładów z pedagogiki i psychologii pedagogicznej. Wymieniony Instytut prowadził od 1928 r. działalność edukacyjną w autonomicznym województwie śląskim. Miał on na celu *kultywowanie i popieranie naukowej pracy pedagogicznej, przeprowadzanie systematycznych badań i doświadczeń pedagogicznych*¹⁵. Ta naukowo-badawcza i dydaktyczna placówka miała charakter akademicki, a program studiów był dostosowany do uniwersyteckiego. Inicjatorami jego utworzenia byli profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego Z. Mysłakowski i S. Szuman. Zadaniem Instytutu Pedagogicznego było zarówno krzewienie kultury pedagogicznej wśród śląskiej kadry dydaktycznej, jak również umożliwianie jej doksztalcania oraz przygotowanie do prowadzenia efektywnej repolonizacji. Placówka ta inicjowała i finansowała badania nad środowiskiem wychowawczym dzieci śląskich, nad uzależnieniem rozwoju umysłowego uczniów od warunków środowiskowych, nad dwujęzycznością dzieci śląskich i użytecznością wielu

¹² AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa.

¹³ Tamże.

¹⁴ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, sygn. 504, akta doktorskie.

¹⁵ T. J. Dobrowolski, *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*, Katowice 1960, s. 11.

koncepcji pedagogicznych. W Instytucie działały różne sekcje, w tym sekcja współpracy z zakresu pedagogiki i psychologii pedagogicznej kierowana przez profesorów Mysłakowskiego i Szumana, skupiająca ambitnych nauczycieli z regionu¹⁶. W opisywanej placówce została wydana praca doktorska Madei *Psychologiczne badania porównawcze rozwoju językowego 10-letnich dzieci katowickich i krakowskich*¹⁷. Wybuch wojny przerwał jego dydaktyczną aktywność. W okresie okupacji Madeja utrzymywał siebie i rodzinę, udzielając prywatnych lekcji, podczas których przygotowywał młodzież w tajnym nauczaniu w zakresie gimnazjum¹⁸. Po zakończeniu wojny – od 1945 r. – kontynuował ją, ucząc psychologii pedagogicznej i pedagogiki do 1947 r. W ramach „Biblioteki Nauczyciela” w Instytucie Pedagogicznym ukazała się kolejna praca J. Madei pt. *Elementarze, ich dzieje, rola i stan współczesny*. Skoncentrował się w niej na przedstawieniu metod w nauczaniu początkowym, wnikliwej analizie poddał ówczesnie używane elementarze oraz wskazał na konieczność wszechstronnego wykształcenia nauczycieli do pracy z najmłodszymi uczniami. Przygotował również skrypt do pedagogiki dla słuchaczy Instytutu¹⁹.

W roku akademickim 1947/48 został oddelegowany do pracy dydaktycznej w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach, gdzie prowadził zajęcia z pedagogiki. Pracował tam tylko rok, gdyż uczelnię zlikwidowano w 1948 r. W tym czasie wspólnie z dr. Stanisławem Kasztelowiczem przygotował podręcznik *Mówimy po polsku*²⁰, który był szczególnie przydatny na prowadzonych na terenie byłej rejencji opolskiej kursach repolonizacyjnych dla osób dorosłych. W tym samym roku w Katowicach wydane zostały *Uwagi metodyczne do podręcznika „Mówimy po polsku”*²¹, które miały pomóc nauczycielom uczącym języka polskiego ludność śląską.

Reorganizacja życia naukowego i sytuacja polityczna zniechęciły go do pracy w placówkach edukacyjnych, dlatego zatrudnił się w charakterze psychologa – najpierw w Poradni Zawodowej, a następnie w Wojewódzkiej Poradni Zdrowia Psychicznego w Katowicach, gdzie pracował do końca sierpnia 1956 r.²² Okres ten – jak sam wspominał – nie umożliwiał mu prowadzenia badań naukowych, bowiem wiązał się z częstymi wyjazdami poza miejsce zamieszkania. W tym czasie natomiast bardzo aktywnie włączył się w upowszechnianie wiedzy pedagogicznej, prowadząc wykłady na wyższych kursach nauczycielskich, na Wyższym

¹⁶ Tamże, s. 22.

¹⁷ J. Madeja, *Psychologiczne badania porównawcze rozwoju językowego 10-letnich dzieci katowickich i krakowskich*, Katowice 1930.

¹⁸ AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa, na podstawie wniosku Rady Wydziału Filologiczno-Historycznego WSP w Opolu o profesurę zwyczajną.

¹⁹ J. Madeja, *Elementarze, ich dzieje, rola i stan współczesny*, Katowice, Instytut Pedagogiczny, Biblioteka Nauczyciela, 1946; tenże, *Pedagogika – skrypt*, Katowice 1948.

²⁰ J. Madeja, S. Kasztelowicz, *Mówimy po polsku*, Warszawa 1946.

²¹ J. Madeja, *Uwagi metodyczne do podręcznika „Mówimy po polsku”*, Warszawa 1946.

²² AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa.

Kursie Techniczno-Pedagogicznym, jak również wygłaszając referaty z zakresu pedagogiki i psychologii dla różnych grup zawodowych, m.in. nauczycieli, komitetów rodzicielskich, lekarzy, sędziów, oficerów i kuratorów sądowych. Praca ta jednak nie dawała mu satysfakcji, bowiem utrudniała, a najczęściej wręcz unieвозмоżliwiała prowadzenie badań naukowych.

Zmiana sytuacji społeczno-politycznej oraz propozycja rektora opolskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej dr. Jana Zborowskiego oferującego pracę w Katedrze Pedagogiki została przez Madeję przyjęta z wielkim zadowoleniem²³. Nie zmienił swojego miejsca zamieszkania, gdyż do Opolą dojeżdżał z Katowic przez cały okres pracy zawodowej. *Powrót do rodzinnego miasta – jak napisał F. Marek – a może i konfrontacja z odległą przeszłością spowodowały, że wszystkie swoje siły, energię i zapał poświęcił dla rozwoju opolskiego środowiska naukowego*²⁴. Z tą uczelnią związany był aż do przejścia na emeryturę w 1969 r. Jako zarówno magister pedagogiki, jak i doktor psychologii został zatrudniony na stanowisku adiunkta. Tytuł naukowy docenta przyznała mu Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki 29 maja 1958 r. Od kwietnia 1959 r. przez dwa lata był docentem w Katedrze Pedagogiki WSP w Opolu. Jednocześnie dodatkowo – w ramach godzin zleconych – był wykładowcą historii wychowania oraz prowadził seminaria magisterskie w WSP w Katowicach.

Po krótkim okresie zatrudnienia dał się poznać w środowisku opolskim jako dobry naukowiec i organizator. Konsekwencją tego było powierzenie mu funkcji dziekana Wydziału Filologiczno-Historycznego w latach 1959–1961. Jako dziekan przyczynił się do tego, że opolska uczelnia uzyskała pierwsze uprawnienia do doktoryzowania w zakresie pedagogiki. Od roku 1961 był kierownikiem Katedry Pedagogiki i Zakładu Historii Wychowania. Kolejny awans miał miejsce w 1962 r., bowiem na podstawie uchwały Rady Państwa z dnia 27 kwietnia tego roku został profesorem nadzwyczajnym. We wrześniu 1966 r. był jednym z kandydatów na stanowisko rektora opolskiej WSP²⁵.

2 maja 1968 r. Rada Wydziału Filologiczno-Historycznego przedstawiła wniosek ministrowi oświaty i szkolnictwa w Warszawie o powołanie profesora nadzwyczajnego Józefa Madei na stanowisko profesora zwyczajnego nauk humanistycznych. Jego dorobek naukowy oceniało ośmiu uczonych pedagogów i historyków. Oceny były pozytywne, doceniono jego wkład w badania regionalne związane z problemami pedagogicznymi Śląska.

Jego działalność naukowa i społeczna w Opolu była ściśle powiązana z potrzebami Śląska. W swoim życiorysie tak napisał: *Zdawałem sobie sprawę z po-*

²³ J. Madeja, *Wspomnienia z mojej działalności w WSP w Opolu (1956–1969)*, w: *Dwudziestolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu 1950–1970. Księga pamiątkowa*, pod red. H. Borka i J. Jakubowskiego, Opole 1970, s. 257.

²⁴ F. Marek, *Ad multos annos drogi Profesorze*, „Trybuna Opolska” 1969, nr 325.

²⁵ AUO, sygn. 2/24B/69/70,teczka osobowa; S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. Rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004, s. 39.

trzeby i konieczności przeprowadzania systematycznych badań nad szkolnictwem mojego rodzimego regionu. Starłem się w moich pracach naukowych wydobyć cenne materiały stwierdzające polskość ziemi śląskiej i działalność polskich nauczycieli nad utrzymaniem polskości, wiedząc, że prace te mają wartość nie tylko naukową, ale i doniosłą wymowę polityczną²⁶. Znalazło do odzwierciedlenia w jego publikacjach. Koncentrował się głównie wokół problematyki dotyczącej dziejów elementarzy na Śląsku, walki o polskość i polską szkołę w tym regionie, przygotował biografie działaczy ruchu narodowego.

Ze względów społecznych ważne było prowadzenie badań regionalnych nad historią Śląska Opolskiego, która do zakończenia drugiej wojny światowej w historiografii polskiej nie znalazła szerszego odzwierciedlenia. Znajdował się on najdłużej poza granicami państwa polskiego i przez większość Polaków był utożsamiany z niemieckością, a nie polskością. Józef Madeja, pod opieką naukową profesora Stanisława Tynca z Wrocławia, przygotował rozprawę habilitacyjną pt. *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku w latach 1750–1850*. J. Madeja posiadał gruntowne podstawy naukowe, metodologiczne i teoretyczne z zakresu nauczania początkowego, co było rezultatem jego studiów pedagogicznych w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz przygotowania rozprawy doktorskiej z psychologii. Od strony pedagogicznej był znawcą uczenia się dzieci z elementarzy i te swoje zainteresowania badawcze skierował na płaszczyznę historyczno-kulturalną, czego efektem była wyżej wymieniona praca habilitacyjna.

Jej zakres problemowy jest znacznie szerszy, niż wskazywałby na to tytuł. Jest to monografia szkolnictwa podstawowego na Śląsku, które broniło się przed germanizacją. Autor zanalizował w niej różne typy elementarzy: polskie, dwujęzyczne i niemieckie, omawiając ich układ, treści i metodę dydaktyczną, jak również plany i programy nauczania elementarnego, metodykę nauczania oraz postać samego nauczyciela w szkolnictwie śląskim w badanym okresie czasu. Starł się przedstawić, w jakim zakresie elementarze – pierwsze książki w rękach dzieci – pobudzały je do polskości, czy wręcz przeciwnie – przeciwdziałały jej. Problemy te ukazane zostały w kontekście stosunków historycznych. Praca oparta została na bogatych materiałach faktograficznych i archiwalnych. Badania te kontynuował i w roku 1965 ukazała się druga część pt. *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku w wiekach XIX i XX. 1848–1930*²⁷. W części tej przedstawił rozwój elementarzy i nauki elementarnej na Śląsku od Wiosny Ludów poprzez przełom XIX i XX w., okres plebiscytu i powstań śląskich do 1930 roku, czyli najbardziej dramatyczny okres polskiego szkolnictwa na Śląsku. Wskazywał na łączność Śląska z Macierzą, zwłaszcza w okresach największego prześladowania języka polskiego oraz wyeliminowania polskiej książki ze szkoły.

²⁶ AUO, sygn. 2/24B/69/70, życiorys.

²⁷ J. Madeja, *Elementarze i nauka elementarna czytania i pisania na Śląsku w wiekach XIX i XX. (1848–1930)*, t. 2, Opole–Katowice 1965.

Poprzez analizę elementarzy ukazał trudną walkę ludności śląskiej o własne prawa, własną mowę i książkę. Niektóre części tej pracy mają charakter nowatorski, jak między innymi rozdziały dotyczące działalności Towarzystwa do Szerzenia Elementarzy Polskich lub też traktujące o rozpowszechnianiu elementarzy techniką drzeworytową.

J. Madeja współpracował z powstałą w lipcu 1957 r. w Instytucie Śląskim w Opolu z inicjatywy Teodora Musioła sekcją Oświaty i Pedagogiki stawiającą sobie za cel rekonstrukcję tradycji polskiego szkolnictwa w tym regionie. Podjął się zadania przygotowania prac o zasłużonych nauczycielach. Jedną z nich była publikacja poświęcona Józefowi Lompie pt. *Z życia i działalności pedagogiczno-oświatowej Józefa Lompy*²⁸. Sylwetka tak bardzo zasłużonego dla kultury i języka polskiego Lompy już wcześniej była wielokrotnie przedmiotem zainteresowań i analiz w opracowaniach monograficznych. Działalność pedagogiczna i oświatowa nie została w nich jednak zanalizowana w sposób wyczerpujący. Madeja starał się tę lukę uzupełnić, szczegółowo przedstawiając m.in. kwestię zawieszenia J. Lompy w pracy dydaktycznej. Rozpatrywał ją w aspekcie pozycji społecznej nauczyciela w regionie śląskim i uwzględniał w tej analizie panujące w połowie XIX w. koncepcje dotyczące nauczania początkowego.

Przygotował również biografie zasłużonych nauczycieli śląskich: Filipa Jakuba Roboty, Emanuela Imieli, Jana Żemelki, Ryszarda Wydry i Bernarda Krawczyka. Ukazując ich sylwetki współczesnemu czytelnikowi, starał się wskazać na ich ogromne znaczenie w podtrzymywaniu ducha polskiego, w rozbudzaniu świadomości narodowej w czasach pruskich²⁹.

W kolejnej pracy – *Dzieje szkoły w Falkowicach*³⁰ – która jest właściwie symbolicznym przedstawieniem placówki broniącej polskości, mimo nacisku germanizacyjnego, terroru ekonomicznego i politycznego, J. Madeja przedstawił walkę ludu śląskiego o szkołę i język ojczysty.

W okresie zatrudnienia w opolskiej WSP w latach od 1956 do 1969 Madeja ogłosił w sumie ponad 50 prac naukowych, głównie z zakresu historii oświaty, chociaż nadal interesował się empirycznymi badaniami pedagogicznymi. Wrazem tego było jego czynne uczestnictwo w Katowickim Oddziale Polskiego Towarzystwa Psychologicznego oraz w Komisjach Egzaminacyjnych Ministerstwa Oświaty dla nauczycieli zawodu. Sprawował opiekę naukową nad doktorantami i wypromował pięciu doktorów. Pod jego kierunkiem przygotowano następujące rozprawy doktorskie³¹:

²⁸ J. Madeja, *Z życia i działalności pedagogiczno-oświatowej Józefa Lompy*, Opole 1965.

²⁹ J. Madeja, *Filip Jakub Robota zasłużony nauczyciel i działacz społeczny na Śląsku*, Opole 1966; tenże; *Emanuel Imiela, Jan Żemelka, Ryszard Wydra, Bernard Krawczyk, zasłużeni nauczyciele-działacze plebiscytowi*, Opole 1960.

³⁰ J. Madeja, *Dzieje szkoły w Falkowicach*, Katowice 1962.

³¹ AUO, sygn. 44/26/71, s. 13, akta personalne; *Dwudziestolecie WSP...*, s. 81–94.

- Henryk Stefan Błaczkowski (1965) – *Powstanie i rozwój szkolnictwa polskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945–1969*;
- Marian Treszel (1966) – *Stanisław Karpowicz i jego system pedagogiki naukowej*;
- Bolesław Potyrała (1967) – *Kształtowanie się kadr pedagogicznych w liceach ogólnokształcących miasta i województwa wrocławskiego w latach 1945–1963*;
- Władysław Szlufik (1967) – *Kadra pedagogiczna szkół podstawowych na Dolnym Śląsku w latach 1945–1963*;
- Janusz Michułowicz (1967) – *Szkolnictwo podstawowe w powiecie oleskim w latach 1945–1950*.

Mimo wielu obowiązków naukowo-dydaktycznych J. Madeja angażował się także w prace na rzecz środowiska. Był członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma naukowego „Kwartalnik Opolski”, założonego z inicjatywy pracowników Wydziału Filologiczno-Historycznego WSP i Towarzystwa Historycznego w Opolu. Wchodził w skład zarządu Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk³². Był nauczycielem akademickim zaangażowanym w działalność społeczną, a w latach 1963–1969 – przez dwie kadencje – był przewodniczącym ZNP w opolskiej WSP. Za swoją aktywność naukową i organizacyjną został odznaczony w listopadzie 1962 r. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski³³.

Profesor Madeja prowadził wykłady z historii wychowania, pedagogiki, psychologii rozwojowej oraz seminaria magisterskie na kierunkach historii i pedagogice. Po przejściu na emeryturę w 1969 r. w ramach godzin zleconych kontynuował seminaria magisterskie do 1972 r. Zmarł w Katowicach latem w 1975 roku. Wśród studentów i współpracowników cieszył się dużą sympatią i szacunkiem. Był uczonym o szerokiej wiedzy, życzliwym i motywującym do pracy naukowej. Jego ówczesny asystent w Zakładzie Historii Wychowania mgr Franciszek Marek tak o nim napisał: *pracowitością, wiedzą, wartością etyczną, życzliwością i głębokim humanitaryzmem profesor Madeja zaskarbił sobie powszechny szacunek, zarówno ze strony przełożonych, współpracowników, podwładnych jak i studentów. Skromność i wiedza, pracowitość i wyrozumiałość dla innych, radość zarówno z własnych, jak i cudzych sukcesów u profesora Madei zespoliły się w harmonijną całość*³⁴.

Józef Madeja był pierwszym rodowitym Opolaninem, który został polskim profesorem. Swoją aktywność naukową w zakresie historii wychowania ograniczył do rejencji opolskiej. Jego dorobek naukowy powstał na bazie zgromadzonych przez niego wielu cennych – wcześniej nieznanymi (głównie niemieckimi)

³² S. Niciejka, *Alma Mater...*, s. 39.

³³ AUO, sygn. 44/26/71, s. 13.

³⁴ Cyt. za: M. Borkowski, *Pierwszy profesor Józef Madeja (1899–1975)*, „Indeks” 2002, nr 7–8, s. 61.

– materiałów archiwalnych. Ukazywał historię Śląska Górnego jako integralną część przeszłości narodu polskiego, jak również ścisły związek tych regionów. W pamięci starszej generacji opolskich pedagogów pozostał jako wspierający, życzliwy, niezwykle erudycyjny nauczyciel akademicki.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Uniwersytetu Opolskiego, akta osobowe Józefa Madei.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, akta doktorskie J. Madei.

Źródła drukowane:

Dobrowolski T. J., *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*, Katowice 1960.

Madeja J., *Wspomnienia z mojej działalności w WSP w Opolu (1956–1969)*, w: *Dwudziestolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu 1950–1970. Księga pamiątkowa*, pod red. H. Borka i J. Jakubowskiego, Opole 1970.

Marek F., *Ad multos annos drogi Profesorze*, „Trybuna Opolska” 1969, nr 325.

Pęcherski M., Świątek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1960. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1972

Opracowania:

Borkowski M., *Pierwszy profesor Józef Madeja (1899–1975)*, „Indeks” 2002, nr 7–8.

Dwudziestolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu 1950–1970. Księga pamiątkowa, pod red. H. Borka i J. Jakubowskiego, Opole 1970.

Gawlik S., *Dzieje kształcenia nauczycieli na Śląsku Opolskim*, Opole 1979.

Nicieja S., *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. Rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004.

Sapia-Drewniak E., *Józef Madeja – śląski pedagog i historyk oświaty*, w: *Historycy wychowania II Rzeczypospolitej*, red. W. Szulakiewicz, Warszawa 2000.

Józef Madeja (1899–1975)

Summary

Józef Madeja was born on 5 April 1899 in Opole. He attended and completed a primary school and a *Realschule* in Opole as well as the teachers' college in Pyskowice, a small town near Gliwice. He began his first professional work as a teacher at a German primary school near Opole in 1919. Following the split of Upper Silesia, Józef Madeja, who declared himself Polish, moved to Katowice

in 1921. He worked as a teacher at primary schools situated in the Polish part of Upper Silesia.

He studied pedagogy at the Jagiellonian University, where he wrote his doctoral dissertation in the field of psychology. He also worked as a teacher in teachers' seminaries and at the Pedagogical Institute in Katowice. Since 1956, he was employed at the Teacher's Training College of Opole, where he stayed until his retirement in 1970. During this time, he published over 50 scientific works, chiefly in the field of history of education. The majority of them dealt with Upper Silesia and showed the history of the region as an integral part of the past of the Polish nation as well as its close relation to other regions. Józef Madeja was the first native person of Opole who became a Polish professor.

Keywords: history of education, regional studies, region of Opole, teacher, pedagogy.